

Tieteen päivät tulevat

Tieteen päivät järjestetään keskiviikosta sunnuntaille 12.–16.1.2005 otsikolla ”Suhteellista”. Onko tiede sitten suhteellista Tieteen päivillä 2005? Ei oikeastaan, mutta ohjelmaa on suhteellisen paljon. Viisi päivää tiedettä aamusta iltaan, esiintyjä lähes 300, keskuspaikkana Helsingin yliopiston päärakennus (Fabianinkatu 33).

Päivien teeman taustalla on Albert Einsteinin (erityinen) suhteellisuusteoria ja kaava $E=mc^2$, jonka esittämisestä tulee vuonna 2005 kuluneeksi 100 vuotta. Einsteinin liittyy muitakin tasavuosia: filosofi Bertrand Russellin ja Einsteinin esittämästä kuulusta rauhanmanifestista tulee huhtikuussa kuluneeksi 50 vuotta – kuten myös tulee Einsteinin (1879–1955) kuolemasta.

Vuosi 2005 on laajemminkin nimetty maailmalla Fysiikan vuodeksi ja monenlaisia tapahtumia järjestetään Einsteinin ja fysiikan merkeissä. Suomalaiset Tieteen päivät aloittavat juhlinnan. Esiin nousee paitsi suhteellisuusteoria ja Einsteinin vaikutus fysiikan kehittämisessä, myös hänen panoksensa rauhankysymyksissä ja keskusteluissa tutkijoiden vastuusta. Oman huomionsa ohjelmassa saa lisäksi Einsteinin ja populaarikulttuurin suhde.

Ohjelmassa lähestytään tätä einsteinilaista suhteiden ja suhteellisuuksien teemaa, erilaisia havaitsemiseen liittyviä aika- ja paikka-riippuvuuksia, luonnollisesti eri tieteenalojen näkökulmasta, ei vain fysiikan maailmaan liittyen. Niinpä ohjelma on jälleen runsauden sarvi maailman hahmottamiseksi: tarjolla mm. historiaa ja taloutta, biologiaa ja lääketiedettä, arkeologiaa ja kosmologiaa, kasvatustiedettä ja kansainvälistä politiikkaa, taiteentutkimusta ja tiedepolitiikkaa.

Erkki Tuomioja jää pois

Yksi takaisku kohtasi Tieteen päiviä ennakolta. Toisin kuin päivien painettu ohjelma tietää kertoa, ei ulkoministeri, dosentti **Erkki Tuomioja** ulkomaanmatkansa vuoksi kykene osallistumaan päiville. Dosentti Tuomiojan piti esitelmöidä aiheesta ”Rauhanliikkeen 50 vuotta Einstein–Russell-manifestin jälkeen.

Tittelivähättely – vanha akateeminen huvi

Perinteinen akateemisen maailman kritiikin vastustamiskeino on vedota titteleihin, väheksyä kohteiden oppineisuutta titteleihin vetoamalla. Ei ole ollut tavatonta lukea historian professorin vastineita maisteripoloille, jotka ovat erehtyneet arvioimaan professorin kirjoja. Maisterius on noussut selkeästi esille.

Nuoren polven arkeologi **Visa Immonen** arvioi *Muinaistutkijassa* (1/2004) kirjan *Muinainen Kalanti ja sen naapurit*. Hän kohdisti erityistä kritiikkiä Turun yliopiston arkeologian professori emeritus **Unto Salo**n artikkeliin ”Oliko Kalanti muinaismaakunta”.

Tuoreessa *Muinaistutkijassa* (3/2004) Salo kuitenkin iskee takaisin otsikolla ”Miksi?”. Ja sitten puolustaudutaan selitellään, täsmennetään oiotaan ja korjataan. Ja aina professori muistaa muistuttaa: ”maisteri Visa Immonen” sitä, ”maisteri Visa Immonen” tuota. Ilman maisteri-titteliä Immosta ei mainita kertaakaan.

Tietyllä tapaa samassa hengessä oltiin liikkeellä *Hiidenkivi*-lehden pääkirjoituksessa (5/2004). Pääkirjoituksessa otettiin voimakkaasti kantaa kesällä julkisuuteen nousseeseen kiistaan Sibeliuksen koottujen laitosten kriittisen edition ympärillä. Sarjan päätoimittaja **Glenda Gossan** oli tuolloin eronnut projektista ja syyllisten metsästys alkoi.

Pääkirjoituksessaan päätoimittaja **Lasse Koskela** kirjoittaa, että ”Hankkeessa näyttää tällä erää olevan enemmän johtajia kuin tieteellisen työn tekijöitä.” Iskun kärki kohdistuu hankkeen hallinnosta vastaavaan **Esko Häkliin**, Helsingin yliopiston kirjaston entiseen ylikirjastonhoitajaan. Kun päätoimittaja Gossin viitataan, mainitaan aina, että ”professori Goss”, kun taas Häklin yhteydessä mainitaan aina: ”teologian lisensiaatti, professori Esko Häkli”. Ja suoraviivaisempi isku: ”Professori Goss on musiikkieteilijä ja kansainvälisesti tunnettu Sibeliuksen-tutkija. Teologian lisensiaatti, professori Esko Häkli ei ole kumpakaan.” Häkli mainitaan kolmesti, teologian lisensiaattiutta kertaakaan unohtamatta.

Pelkkiin titteleihin ei kuitenkaan tällä kertaa malteta vedota. Loppuklimaksi on astetta järeämpi: ”Kansainvälisesti merkittävä suomalainen tutkimusprojekti on siis tunaroitu levälleen

kuin Jokisen eväät. ... Suomalaisella tutkimuksella ei ole varaa tällaisiin munauksiin sen paremmin taloudellisesti kuin tieteellisestikään. Tässä tilanteessa tekisi mieli kaivata ennemminkin Lahtista ja konekivääriä kuin syyllisiä”.

Kohtuullisen rankkaa tekstiä? Itse kiistan ydin ei kyllä auennut.

Avaruus: romuvarasto?

Aina mainiossa *Tähdet ja avaruus* -lehdessä oli ikävä artikkeli niteessä 6/2004. **Marko Riikosen** kirjoitus ”Romua radalla” kertoo, miten ympäristöajattelussa on vielä parantamisen varaa. Artikkelissa kerrotaan, miten avaruusromun määrä alkaa jo ohittaa siedettävyyden rajan. Esimerkiksi vuonna 2001 kansainvälisen avaruusaseman (ISS) rataa päätettiin siirtää törmäysohjan vuoksi: vaarana oli kenkälaatikon kokoinen työkalu, jonka avaruusduunari, astronautti Jim Voss oli hukannut avaruuskävelyllään.

”Yksi historiallinen rajapyykki on nyt sivuutettu. Yli millimetrinkokoista ihmisperäistä ainesta on jo enemmän kuin luonnollisia pienpartikkeleita (eli meteoroideja) alle 2000 kilometrin korkeudessa.”

Kiertoradalla viilettää perinteistä metalliromua, venäläisen RPRSAT-satelliittien ydinreaktoreiden jäätyneitä jäähdytysnestettä, ja ”Pyyhältäpä avaruudessa roskapussejakin, joita Mir-aseman kosmonautit ehtivät ”hävittää” pari sataa kappaletta”, kirjoittaa Riikonen. Tähän mennessä ihminen on vienyt jo yli 5000 tonnia tavaraa avaruuteen.

Mistään pikkuongelmasta ei tietenkään ole kyse. Koska kappaleiden nopeudet toistensa suhteen ovat hyvin suuria, pienetkin hippuset saavat aikaan suurta vahinkoa törmätessään.

Esimerkiksi matalalla radalla kulkevan 1,3 millin läpimittaisen alumiiniesineen tuhovaikeus vastaa Riikosen mukaan törmätessään kiväarin luotia, kymmenen sentin kappaleen törmäys vastaa jo 25 dynamiittipötkön räjähdystä.

Ympäristödirektiiveille olisi avaruudessakin käyttöä.

Pitäisikö ennustuksista voida valittaa?

Skepsis ry tekee arvokasta työtä tuodessaan esille niitä monenlaisia pimeydenkylvön toimia, joita maassa harjoitetaan tieteeseen ja tutkimukseen vedoten ja osallistunut osaltaan huuhaan kikitäyrytyksiin.

Yhdistyksen julkaisemassa *Skeptikko*-lehdessä (3/2004) lehden päätoimittaja **Risto K. Järvinen** hyökkää puolestaan Kuluttajavalituslautakuntaan n kimppuun. Joku oli nimittäin valittanut lautakuntaan siitä, että puhelinennustaja oli antanut kahtena peräkkäisenä päivänä kaksi täysin erilaista ennustusta samalle soittajalle. Lautakunta oli kuitenkin päättänyt olla rankaisematta ennustajaa. Valittaja oli sitten ottanut yhteyttä Skeptikkoon siinä hengessä, että jotakin pitäisi tämän vääryyden edessä tehdä. Lautakunnan päätöksen mukaan ”Lautakunnan täysistunto totesi, ettei kuluttaja voinut vedota vääriin tietoihin markkinoinnissa, kun hänen itsensäkin olisi pitänyt ymmärtää tiedot virheellisiksi.” Lautakunta oli todennut, että ”Puhelimitse tarjottavien ennustuspalveluiden sisällöltä kuluttaja ei voi edellyttää luotettavuutta”.

Skeptikko-lehden pääkirjoituksen mukaan ”Lautakunnan päätös on käsittämätön”, perustelut ”kestämättömiä”, ”Mihin koko kuluttajavalituslautakuntaa edes tarvitaan?”

Ehkei kannattaisi tuhлата ruutia tällaiseen?

Evoluutiopsykologia estetiikan tutkimuksessa

Tieteessä tapahtuu -lehdessä 5/2005 referoitiin ja kommentoitiin **Risto Pitkäsen** kirjoitusta evoluutioestetiikasta (*Synteesi* 1/2004). Totesin, että biologia on astunut nyt estetiikan tutkimukseenkin ja arvelin kiivasta väittelyä *Synteesin* sivuilla. Odotin, että vähintäänkin Pitkäsen hautausmaalle sysäämät ympäristöestetiikat olisivat heränneet ja käyneet vastahyökkäykseen biologismia vastaan. Mutta vielä mitä, haudattu mikä haudattu, sieltä ei nousta?

Ei ollut yhtään vastapuheenvuoroa niteessä 2/2004. Ja nyt nide 3/2004 on Pitkäsen täysin toimittama: evoluutiopsykologiaa ja Steven Pinkeriä, kauneudentajun evoluutiivista pohdintaa jne. Tähän on tultu, biologia jyrää ja läpäisee nyt kaiken (evolutionaarinen taloustiedehän on jo ikivanha juttu, samoin sosiobiologiat valtiotieteiden puolella). Pitkänen on kuitenkin selkeä realisti: ”evoluutiopsykologia sopii paremmin kauneuden tai pikemminkin kauneuden tajun kuin taiteen selittämiseen”.

Chydenius – joka paikan viisas?

Oppihistoriasta on moneen. Virkistävää on se, kun napataan tieteen historian merkkihenki-
löitä ja ryhdytään mätkimään niillä kollegoita.

Kosmopolis-lehdessä 1/2004 oli Ulkopoliittisen instituutin erikoistutkija **Henrikki Heikka** tarkastellut Anders Chydenius -näkökulmasta kaupankäynnin vapautta ja terrorismia. Niteessä 2/2004 Jean Monnet -professori **Jyrki Käkönen** Tampereen yliopistosta iskee Heikan kimppuun Chydeniuksen hyväksikäytöstä.

”Heikka pakottaa Chydeniuksen muottiin, johon hän istuu varsin huonosti.... Heikka on opiskellut historiansa varsin heikosti.... Historiallisten rinnastusten tekemistä ei pidä rakentaa mielikuvien varaan, ellei tavoitteena ole nimenomaan retorinen vaikuttaminen tämän päivän taloudellisiin ja poliittisiin valintoihin.” Ja edelleen ”Vapaakaupan siunauksellisuus on myös yksi niistä ulottuvuuksista, jotka Heikan todistelussa ontuvat. ... miten Chydeniuksen malli soveltuu historialliseen todellisuuteen saati sitten tämän päivän globalisaation siunauksellisuuden evidenssiksi, onkin sitten kokonaan toinen asia”. Käkönen muistuttaa, ”että vaikka Chydenius oli liberalismien esitaistelijoita, hän ei kuitenkaan ollut uusliberalisti.

Heikka vastaa samassa niteessä ja huomauttaa tarkoituksensa olleen vain nostaa ”esille tutkimustietoa, joka auttaa ymmärtämään Anders Chydeniuksen maailmankuvan ajankohtaisuuden uudella, helposti omaksuttavalla tavalla”. Ja sitten sivallus: Heikan mukaan Käkösen huoli herättää ihmetystä myös siksi, että ”europarlamenttiedokas Jyrki Käkösen kotisivuilta löytyy professorin tittelillä allekirjoitettu kolumni ”Minun Anders Chydenius”. Kolmnessa perustellaan Chydeniuksen nojautuen mm. sitä, miksi informaatioteknologian leviäminen ei korvaa syrjäseutujen pankkipalveluja.”

Tämän jälkeen Heikka miettiikin, että ”Kuka puhuikaan retorisesta vaikuttamisesta tämän päivän valintoihin ja pakkopaidan pukemisesta Chydeniuksen päälle?”. Ja edelleen: Käkösen Chydenius on ”valtio-intervention kannattaja, tukiaisten puolustaja ja maailmankaupan virkavaltainen sääntelijä, eräänlainen 70-lukulaisen hyvinvointivaltion nettosaajien lobbari, joka vain sattui olemaan reilut parisataa vuotta aikaansa edellä.” Käkönen vaatii Heikan mukaan lisäksi monenmoisia muitakin asioita kuten ihmisten oikeutta saada työtä sieltä missä kulloinkin sattuu asumaan, oikeutta saada lisää vapaa-aikaa ja palkkaa jne. ”Käkösen sosiaalinen shoppauslista on kaukana siitä yksinkertaisesta ja ajoittain ankarastakin markkinalogiikasta, jota Chydenius kannatti.”

Ja sitten Heikka luonnollisesti kertoo mitä Chydenius oikeasti sanoi ajatteli ja tarkoitti ja

mikä viesti kaikesta tästä nykyajalle on.

Toisaalta: filosofit käyttävät perinteisesti Aristotelesta vaikka mihin nykyprobleemien ratkomisiin. Yksi 1700-luvun merkkihenkilö on jo lähes aikalainen.

Tarinan opetus: oppihistorian harrastaminen on aina kannatettavaa, hyödyllistä ja hauskaa.

Mitä pitäisi uskoa?

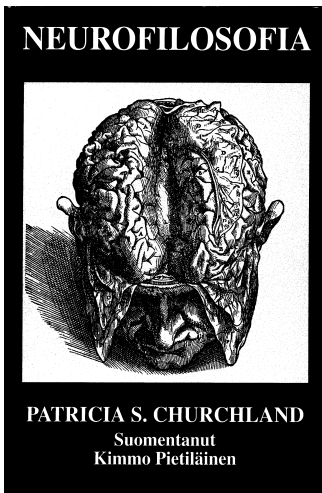
Satunainen taloustieteellisen keskustelun seuraaja saattaa tuntea epävarmuutta. *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* niteessä 1/2004 Suomen pankin tutkija **Jukka Pirttilä** kirjoitti, että tutkimustensa mukaan suomalaisten maastamuutto muihin OECD-maihin on määrätynyt 1990-luvulla muista kuin verotuksellisista syistä. Jopa korkeammin koulutetut suomalaiset ovat muuttaneet nopeasti kasvaviin maihin riippumatta tuloveroasteesta. Pirttilän mukaan on jopa näyttöä, että ne OECD-maat, joissa on suuri julkinen sektori, houkuttavat enemmän. Siis käteen jäävä nettopalkka ei olisikaan se ratkaiseva tekijä.

Nyt *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* niteessä 3/2004 Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen erikoistutkija **Sari Pekkala** puolestaan kirjoittaa pääkirjoituksessaan, että on omituista, miksi kasvanut tuottavuus ei näy palkkakehityksessä. Pekkala otaksuu koulutettuja henkilöitä koskevan palkkakuilun syntymisen ja tämän seuraukset: ”Suomalaisten nuorten korkeakoulutusaste, hyvä kielitaito ja aiempaa suurempi kansainvälinen liikkuvuus muodostaa kiinnostavan yhtälön”. Hän ihmettelee, että julkisessa keskustelussa ”ei ole kiinnitetty juuri lainkaan huomiota Suomesta pois muuttaviin koulutettuihin henkilöihin, vaikka maastamuuton tärkeimmäksi syyksi talousteorian mukaan nähdään maiden väliset tuloerot” (aivovientikeskustelu on kyllä vanha juttu, esim. 20 vuotta sitten aiheesta käytiin vilkasta keskustelua muutamien huippututkijoidemme lähdettyä maasta parempien tutkimusedellytysten perään)

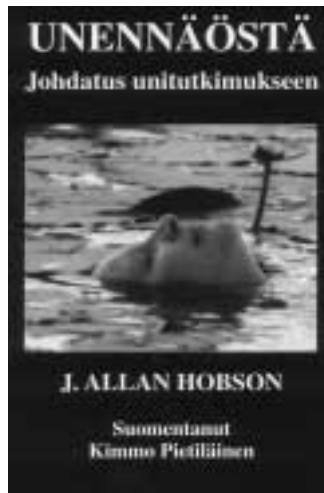
Johtopäätös joka tapauksessa tästä kahdesta erilaisesta näkökulmasta: kyse on empirian (Pirttilä) taistelusta teoriaa (Pekkala) vastaan? Voittajaa on vaikea veikata, sanoihan jo fyysikko Ludvig Boltzmann (1844–1906) yli sata vuotta sitten: ”teoria on parasta käytäntöä”. No, empiriaa ainakin tarvitaan loppuratkaisua arvioitaessa.

Jan Rydman

Parasta suomalaista tietokirjallisuutta

Patricia Churchland, Neurofilosofia, 952-5202-81-X, 520 sivua, ovh. € 50,00

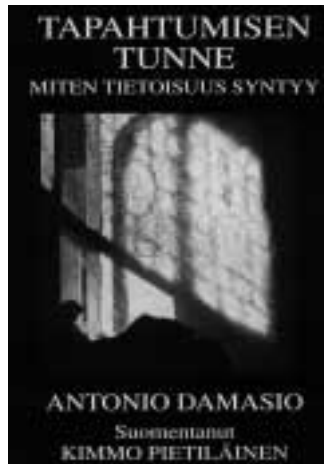
J. Allan Hobson, Unennäöstä, 952-5202-80-1, 200 sivua, ovh. € 30,00.

Joseph LeDoux, Synaptinen itse, 952-5202-57-7, 440 sivua, ovh. € 40,00.

Antonio Damasio, Spinozaa etsimässä, 952-5202-69-0, 270 sivua, ovh. € 35,00

Antonio Damasio, Tapahtumisen tunne, 952-5202-41-0, 350 sivua, ovh. € 31,50.

Antonio Damasio, Descartesin virhe, 952-5202-49-6, 300 sivua, ovh. € 35,00.

Hyvin varustetuista kirjakaupoista tai suoraan kustantajalta
Terra Cognita

Ruukinlahdentie 7 B 22, 00200 Helsinki
puh. 09-2289 0822, fax 09-2289 0820
www.terracognita.fi